

Pismo Ivana Luke Garanjina gospodinu Giovanniju Arduinu ministru agronomije o praksi pčelarstva u Dalmaciji 1790., priredila i pogovor napisala Viktorija Franić Tomić, Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2022., 72 str.

Knjiga *Pismo Ivana Luke Garanjina gospodinu Giovanniju Arduinu ministru agronomije o praksi pčelarstva u Dalmaciji 1790.*, koju je priredila i znanstveno obradila Viktorija Franić Tomić, predstavlja vrijedan doprinos proučavanju hrvatske kulturne, agrarne i intelektualne povijesti kasnoga 18. stoljeća. Riječ je o kritičkom izdanju jednoga povijesnog dokumenta, pisma koje je 1790. godine napisao dalmatinski plemić i agronom Ivan Luka Garanjin te ga uputio talijanskom prirodoslovcu i agronomu Giovanniju Arduinu. Iako se tematski usredotočuje na praksu pčelarstva u Dalmaciji, djelo nadilazi okvire uske stručne rasprave i otvara prostor za šire promišljanje o prijenosu znanja, prosvjetiteljskim reformnim nastojanjima te modernizacijskim procesima u agrarnom društvu. Pismo iz 1790. godine nastaje u prijelomnom povijesnom trenutku. Dalmacija se tada još nalazi pod upravom Mletačke Republike, čiji će politički poredak biti uzdrman svega nekoliko godina kasnije. Riječ je o prostoru obilježenom agrarnom ekonomijom, oslonjenom na tradicionalne metode proizvodnje, slabije razvijenom infrastrukturom i ograničenim tržišnim vezama. U takvim okolnostima svaka inicijativa usmjerena prema unapređenju poljoprivredne prakse ima ne samo gospodarsko, nego i društveno značenje. Pčelarstvo, kao dopunska, ali vrijedna gospodarska grana, uklapa se u širi okvir ruralne svakodnevice, u kojoj med i vosak imaju i prehrambenu i liturgijsku važnost. Upravo zato Garanjinovo razmatranje ove djelatnosti treba promatrati kao dio šireg napora da se racionalizira i unaprijedi agrarna proizvodnja. Autor pisma, Ivan Luka Garanjin, pripada sloju obrazovanog dalmatinskog plemstva koje je bilo otvoreno europskim intelektualnim strujanjima. Njegov interes za agronomiju nije bio samo teorijski, bio je duboko ukorijenjen u praktičnom promatranju prirode i eksperimentiranju. U tom smislu Garanjin utjelovljuje tip prosvjetiteljskog reformatora koji vjeruje da se znanjem i racionalnom analizom može unaprijediti društvo. Pismo upućeno Giovanniju Arduinu pokazuje kako se dalmatinski prostor nije nalazio na izoliranoj periferiji, nego je bio uključen u mrežu znanstvenih i stručnih kontakata koji su povezivali talijanski i hrvatski kulturni krug. Time dokument dobiva dodatnu dimenziju, on svjedoči o cirkulaciji ideja i o intelektualnoj komunikaciji između različitih sredina. Knjiga Viktorije Franić

Tomić ne zadržava se na pukoj reprodukciji povijesnog teksta. Njezina znanstvena obrada uključuje filološku preciznost, kontekstualizaciju, interpretativni okvir i valorizaciju dokumenta u širem historiografskom smislu. Autorica pokazuje da jedno pismo o pčelarstvu može poslužiti kao ključ za razumijevanje procesa modernizacije, prijelaza iz tradicijskih u racionalne obrasce mišljenja te oblikovanja agrarne svijesti koja je anticipirala kasnije reformne zahvate. Tako knjiga funkcionira kao most između mikrohistorijskog pristupa, usmjerenog na jedan konkretan tekst i makropovijesnih procesa koji obilježavaju epohu prosvjetiteljstva.

Posebna vrijednost ovog izdanja leži u činjenici da osvjetljava aspekt hrvatske povijesti koji je u znanstvenoj literaturi relativno rijetko sustavno obrađivan, povijest pčelarstva i agronomskih rasprava u dalmatinskom kontekstu. Pismo iz 1790. godine dokumentira stvarne prakse, bilježi kritiku destruktivnih metoda, zagovara racionalno upravljanje pčelinjim zajednicama i upućuje na potrebu znanstvenog promišljanja prirodnih procesa. Time tekst dobiva i suvremenu relevantnost, jer otvara pitanja održivosti, odnosa prema prirodi i dugoročnog planiranja resursa. U širem smislu, uvodno razmatranje ove knjige nameće tezu da je riječ o djelu koje istodobno pripada povijesti znanosti, kulturnoj povijesti i povijesti ideja. Ono pokazuje kako se znanstvena racionalnost postupno integrira u svakodnevnu praksu te kako se lokalna iskustva uključuju u europski intelektualni dijalog. Zahvaljujući stručnoj obradi Viktorije Franić Tomić, Garanjinovo pismo više nije tek arhivski zapis, nego postaje relevantan izvor za razumijevanje jednog prijelomnog razdoblja u kojem se oblikuje moderna agrarna svijest. Ovaj prikaz stoga polazi od pretpostavke da knjigu treba promatrati ne samo kao izdanje povijesnog dokumenta, nego kao studiju o susretu tradicije i modernosti, empirije i teorije, lokalnog iskustva i europske znanstvene komunikacije. Upravo u tom spoju leži njezina trajna znanstvena i kulturna vrijednost.

Ivan Luka Garanjin (1764–1841) bio je agronom i klasični prosvjetitelj svojeg vremena, vrlo aktivan u pokušajima modernizacije poljoprivrede i ruralnih ekonomija u Dalmaciji pod apsolutističkom vlašću Mletačke republike i kasnije Habsburga. Garanjin je bio član različitih agronomsko-gospodarskih društava (npr. u Trogiru) i imao je opsežnu korespondenciju s brojnim znanstvenicima i praktičarima agrikulture tog doba, a pismo Arduinu samo je jedan od primjera njegove aktivne vizije agrarnog razvoja. Pismo koje je 1790. godine napisao Ivan Luka Garanjin i uputio talijanskom prirodoslovcu i agronomu Giovanniju Arduinu predstavlja stručno izvješće o stanju pčelarstva u Dalmaciji, ali i kritički

osvrt na metode koje su se ondje primjenjivale. Tekst je istodobno deskriptivan, polemičan i reformno usmjeren. Na početku pisma Garanjin obrazlaže razlog javljanja Arduinu. Pismo ima obilježja stručne korespondencije, autor iznosi opažanja iz vlastitog iskustva i želi ih podijeliti s uglednim agronomom kako bi pridonio širem razumijevanju pčelarske prakse. Iz toga je vidljivo da Garanjin ne piše samo kao lokalni praktičar, nego kao sudionik znanstvene rasprave. Svrha pisma jest informirati o dalmatinskoj praksi pčelarstva, ukazati na njezine nedostatke i predložiti racionalnija rješenja. Garanjin potom prelazi na sustavan opis postojećeg stanja. Opisuje jednostavne, često primitivne košnice, izrađene od izdubljenih debala ili grubo sastavljenih drvenih konstrukcija. Takve košnice otežavaju pregled pčelinje zajednice i racionalno upravljanje rojevima. Pčelinjaci su postavljeni bez sustavne analize lokacije, često prema praktičnoj dostupnosti, a ne prema optimalnim uvjetima za razvoj zajednice. Nedostaje planska organizacija i dugoročno promišljanje. Pčelari se oslanjaju na tradiciju i iskustvo, ali bez dubljeg razumijevanja biologije pčela. Znanje se prenosi usmeno i rijetko se preispituje. Središnji dio pisma posvećen je kritici tada raširene prakse ubijanja pčelinjih zajednica pri vađenju meda i voska. Garanjin ističe da takva praksa donosi jednokratnu korist, dugoročno smanjuje broj zajednica, onemogućuje kontinuiranu proizvodnju i pokazuje nerazumijevanje prirodnih ciklusa. On smatra da je takav pristup neracionalan jer uništava vlastiti izvor dobiti. Time uvodi načelo dugoročnog gospodarskog planiranja. Nakon kritike, Garanjin iznosi prijedloge očuvanje pčelinjih zajednica nakon vađenja meda, pažljiviji nadzor nad rojenjem, promatranje ponašanja pčela i prilagodbu metoda prirodnim zakonitostima. Naglašava važnost razumijevanja biologije pčela kao temelja uspješne prakse. Pčelarstvo, prema njemu, mora biti utemeljeno na znanju, a ne samo na navici. U tekstu su prisutna konkretna opažanja o sezonalnosti rada, prinosima meda i odnosu između klimatskih uvjeta i uspješnosti pčelinjaka. Garanjin implicitno uspoređuje dalmatinsku praksu s naprednijim europskim modelima, sugerirajući potrebu prilagodbe i učenja iz tuđih iskustava. Iako je formalno riječ o pismu o pčelarstvu, tekst nosi širu poruku o potrebi reforme ruralnih praksi, o važnosti znanstvenog promišljanja, prednost racionalnosti nad slijepim pridržavanjem tradicije te uvjerenje da napredak proizlazi iz znanja i promatranja prirode. Pismo tako postaje dokument o prijelazu iz tradicionalnog u moderniji oblik agrarnog razmišljanja.

Garanjinovo pismo može se sažeti kao stručno izvješće o dalmatinskom pčelarstvu, kao kritička analiza destruktivnih metoda, kao reformni prijedlog ute-

meljen na racionalnosti i empiriji i kao svjedočanstvo prosvjetiteljskog mentaliteta u dalmatinskom prostoru. U njemu se jasno očituje nastojanje da se priroda ne iskorištava kratkoročno, nego da se njome upravlja razumno i dugoročno. Upravo ta dimenzija daje pismu trajnu vrijednost i čini ga relevantnim dokumentom povijesti agronomije i modernizacijskih procesa krajem 18. stoljeća. Viktorija Franić Tomić svojim radom postiže nekoliko važnih ciljeva: donosi filološki pouzdan prijevod, razjašnjava terminologiju i povijesne koncepte, kontekstualizira tekst u okviru prosvjetiteljskih agronomskih rasprava i valorizira Garanjinu kao važnu figuru hrvatske intelektualne povijesti. Njezina interpretacija pokazuje kako jedno „malo“ pismo može biti ključno za razumijevanje šireg procesa modernizacije. Djelo je važno za povijest pčelarstva u Hrvatskoj, povijest agronomije i ruralnih reformi, povijest prosvjetiteljstva u Dalmaciji i kulturnu povijest 18. stoljeća. Posebna vrijednost leži u činjenici da dokumentira konkretan primjer prijelaza iz tradicionalnog u racionalno-reformsko poimanje agrarne proizvodnje. Iako naslov sugerira usko specijaliziranu temu, knjiga je daleko više od rasprave o pčelarstvu. Ona je svjedočanstvo o prijenosu znanja između Dalmacije i Italije, dokument o prosvjetiteljskom mentalitetu, primjer rane agronomске modernizacije i doprinos razumijevanju društvene povijesti dalmatinskog sela. Pismo iz 1790. godine, danas postaje vrijedan izvor za proučavanje susreta tradicije i modernosti u hrvatskom prostoru.

Knjiga *Pismo Ivana Luke Garanjina gospodinu Giovanniju Arduinu ministru agronomije o praksi pčelarstva u Dalmaciji 1790.*, koju je priredila Viktorija Franić Tomić, pokazuje kako jedan naizgled usko tematski dokument može imati višestruku znanstvenu, kulturnu i historiografsku vrijednost. Iako se u formalnom smislu radi o pismu koje se bavi pčelarstvom u Dalmaciji krajem 18. stoljeća, njegova sadržajna i kontekstualna dimenzija otkriva složenu mrežu intelektualnih, gospodarskih i društvenih procesa koji su obilježavali to razdoblje. Pismo koje je 1790. godine napisao Ivan Luka Garanjin i uputio Giovanniju Arduinu svjedočanstvo je o uključenosti dalmatinskog prostora u šire europske znanstvene tokove. Ono pokazuje da Dalmacija nije bila tek pasivna periferija, nego prostor u kojem su obrazovani pojedinci aktivno sudjelovali u razmjeni znanja i ideja. Garanjin ne nastupa kao učenik koji samo prima savjete iz „centra“, nego kao ravnopravan sugovornik koji na temelju vlastitih opažanja i iskustava doprinosi raspravi o agrarnoj praksi. Analiza sadržaja pisma otkriva nekoliko ključnih elemenata. Prvo, tekst pruža vrijedan dokumentarni uvid u stvarno stanje pčelarstva u Dalmaciji krajem 18. stoljeća, tipove košnica, orga-

nizaciju pčelinjaka, razinu znanja i prevladavajuće metode rada. Drugo, Garanjinova kritika destruktivne prakse ubijanja pčelinjih zajednica jasno pokazuje prijelaz s tradicionalnog, kratkoročnog modela iskorištavanja resursa na racionalniji i dugoročniji pristup upravljanju. Treće, u pismu je prisutan izrazito prosvjetiteljski duh, uvjerenje da se napredak može postići primjenom znanstvene metode, promatranjem prirode i sustavnim analiziranjem uzroka i posljedica. Upravo ta racionalizacijska dimenzija daje pismu širi značaj. Iako Garanjin ne koristi suvremene pojmove poput „održivosti“, njegova argumentacija anticipira temeljne postavke održivog gospodarenja, očuvanje proizvodnog potencijala, planiranje kroz dulje razdoblje i usklađivanje ljudske djelatnosti s prirodnim ciklusima. Time pismo dobiva i aktualnu vrijednost, jer pokazuje kako su se već u 18. stoljeću pojavljivale ideje koje su u suvremenom diskursu prepoznate kao temeljne za odgovoran odnos prema okolišu. Znanstvena obrada i interpretacija Viktorije Franić Tomić omogućuju da ovaj dokument bude sagledan u punini njegova značenja. Autorica ne samo da osigurava pouzdanu filološku podlogu, nego tekst smješta u širi kontekst prosvjetiteljskih reformnih nastojanja, povijesti agronomije i transfera znanja između talijanskog i dalmatinskog prostora. Njezin rad pokazuje kako mikrohistorijska analiza jednoga pisma može poslužiti kao ulaz u razumijevanje makroprocessa modernizacije i intelektualne transformacije društva. Konačno, knjiga potvrđuje važnost proučavanja „malih“ tema u povijesnom istraživanju. Pčelarstvo, kao specifična agrarna djelatnost, postaje ogledalo šire društvene stvarnosti, razine obrazovanja, gospodarskih prioriteta, odnosa prema prirodi i stupnja prihvaćanja znanstvenih inovacija. U tom smislu Garanjinovo pismo nije tek tehnički zapis o jednoj poljoprivrednoj grani, nego dokument o promjeni mentaliteta, o prijelazu iz tradicijske, iskustvene prakse u racionalno utemeljeno agrarno promišljanje. Zaključno se može ustvrditi da ovo izdanje ima višestruku vrijednost, kao povijesni izvor, kao doprinos povijesti znanosti i agronomije, kao svjedočanstvo prosvjetiteljskog duha u Dalmaciji te kao poticaj za daljnja interdisciplinarna istraživanja. Zahvaljujući stručnom radu Viktorije Franić Tomić, *Garanjinovo pismo iz 1790. godine* dobiva zasluženno mjesto u korpusu hrvatske kulturne i znanstvene baštine, a suvremenom čitatelju pruža uvid u trenutak kada su znanje, promatranje i racionalnost počeli preoblikovati tradicionalne oblike gospodarenja prirodom.

Luka GAČEŠA